

## ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՎՍՆՔԵՐԸ ՖԻՆԱՆՍԻԱՅՈՒՄ

(Հայ տուրիսի դիտողութիւնները)

Նուիրում է պրոֆեսոր Վ. Վարդանեանին, որ նպաստեց ինձ երկրորդ տեղամ Ֆինլանդիա դնալու և ապա խրախուսեց «գրի առնել դիտողութիւններ»՝ օրինակ տալու ընկերներին, որոնք տալիս են տարւում են Պետերբուրգում եւ չեն հետաքրքրում, քէ ի՞նչ կայ մայրաքաղաքից 52 վերս այն կողմը:

### Ա.

1913 թուի մայիսի վերջին ինձ յաջողուեց երկրորդ անգամ այցելել զրանիտի և լճերի վրայ պահպանուող ինքնավար ծայրագաւառը.— Ֆինլանդիան ինձ շատ էր հետաքրքրում, և ես ամեն առիթից օգտւում էի, երբ լինում էին արձակուրդներ, հեռանալու Պետերբուրգից դէպի հիւսիս, դէպի աւտոնօմ Ֆինլանդիան՝ նրան մօտիկից ճանաչելու և իմ հայրենիքս երազելու.— Ռուսաստանի մայրաքաղաքի միտրի մէջ անհնար է այդ, իսկ առանց զրան անբովանդակ է իմ մտածողութիւնը:

Այս չարագրութիւնս չի լինի նուիրուած ամբողջապէս Ֆինլանդիային. ես այստեղ կը խօսեմ միայն օրթոդոքս երկու մենաստանների՝ Կօնկեց-ի և Վալամի մասին: Յիշուած երկու մենաստաններն էլ գտնւում են առանձին կղզեակների վրայ, որոնք կրում են մենաստանների անունը: Լադօթեան լճի հիւսիս-արեւմտեան մասում, ափին մօտիկ, Ֆինլանդիայի սահմաններում դրուած են շատ մանր կղզիներ, որոնցից մի քանիսի վրայ ջերմեւանդ հաւատացեալները մատուռներ և վանքեր են կանգնեցրել, իսկ երկուսի վրայ կան մեծ, բազմամարդ մենաստաններ—Կօնկեց և Վալամ, սրանք պատկանում են Վիբորգի նահանգին: Ես կտամ յուշադրեւան այս երկու ուսական վանքերի նկարագիրը, հետո մնալով պատմութիւնից և ընթերցողներին ըստ կարելւոյն յատկօրէն պատկերացնելով ինձ:

### Բ.

Պետերբուրգից Կօնկեց և Վալամ կարելի է գնալ երկու ճանապարհով. մէկը՝ երկաթուղով Վիբորգի և Սերտօքսի վրայով, իսկ միւսը՝ չոգենաւով Նեայի վրայով, Շլիսսելբուրգի մօտով: Ես ընտ-

բում եմ վերջինը, որ նոր էր բացուել—(ձմեռը նաւագնացութիւնը դադարում է). մայիսի 18-ին սառոյցից հագիւ էր ազատուել նեան և Լադօժեան լիճը, և չոգենաւը պէտք է անէր իւր առաջին ոէյսը:

Կալաշնիկովի գետափում, ա. Բօթիս և Գլէթի եկեղեցու մօտ գտնւում է Վալաամի նաւահանգիստը—գերանների մի հիւստածք, չոգենաւի մի դիւրաշարժ կայան, Առաւօտեան ժամը 10-ն է. մէկ ժամ յետոյ մեկնելու է չոգենաւը. նաւահանգիստ են լցուել բազմաթիւ ուխտաւորներ և արանց ճանապարհողներ. նրանք զլիսարաց շարուել են նաւահանգստի կենդրոնում կանգնեցրուած պատկերի առաջ, որ վառուած մոմերի մէջ անտեսանելի է դառել. մի վանական Բարձրաձայն աղօթք է կարդում—նաւագնացութեան բացման առթիւ մաղթանք են կատարում, գոհունակութիւն են յայտնում Արարչին, ևս մօտենում եւ կասսային, սևահեր վանականը տալիս է տոմսակ և հետն էլ Վալաամի համառօտ նկարագիրը, ևրեք անգամ սուլելուց յետոյ չոգենաւը բաժանւում է նաւահանգստից. սկզբում գնում է քիչ յետ, ապա արագօրէն առաջ է լողում. Բոլոր ուղևորները Բարձրաձայն են մայթի վրայ և հրաժեշտ են տալիս մնացողներին. չատերը թաշկինակներն են ձօժում ու ժպտում. մի խումբ, մեծ մասամբ կանայք, մի վանականի գլխաւորութեամբ ժողովել են մայթի ետեւ մասը և Տիրամօր պատկերի առաջ աղօթք են կարդում, անփորձանք տեղ հասնելու և իրենց փափագները կատարելու խնդրանքով.—իսկ մայթի առաջի մասում հինգ-վեց երիտասարդ վանականներ Բարձր ձայնով հագետը երգեր են երգում. նրանցից մէկը ընկերների մէջ տեղը կանգնած՝ երկու ձեռքով անդադար շարժումներ է անում՝ չափ է տալիս, երևակայելով իրեն խմբապետի դերում.—կարճահասակ ծերունի ֆին նաւապետը կանգնել է վերին յարկի իւր սենեակի դռանը և ելքաբարկան մեքենայի միջոցով անդադար ուղղութիւն է տալիս չոգենաւին և խորխոր հրամաններ է արձակում ստորագրեալ նաւաստիներին, որոնք բոլորն էլ ֆին են, Դեռ դուրս չենք եկել Պետերբուրգից. մակոյկները և չոգենակոյկները վխտում են նեայի վրայ. չատ են և բեռնակիր սև չոգենաւերը, որոնք իրենց ետեւից քաշում են մի քանի հսկայական նաւեր, ծանրաբեռնուած փայտով, աղիւսով և այլ ապրանքներով:

Կամաց—կամաց դուրս ենք գալիս մայրաքաղաքից: Նեայի ափերը ստանում են կանաչ գոյն. վերջանում են արուարձաններն ևս և սկսվում են ամառանոցները. նրանց հետ խառը ցրուած են մեծ դորժաբանները, որոնց ծխնելոյղները ծառների և չինութիւնների միջից ուղղաձիգ բարձրանում են վեր և կարծես չեն վերջանում՝ նրանց բերանից դուրս է գալիս թանձր, մութ ծուխը և բազմաթիւ ու բազմապիսի քուլաներով երկինքը միացնում է երկրի հետ Տեղատեղ գետեղբին երևում են չքեղ կառուցուածքներ և նրանց առջև



թեթև նաւահանգիստներ: Մեր շողենաւը սկսում է արագացնել իւր ընթացքը և առանց երերալու սահում է կանաչ անտառի զուգահեռական պատնէշի միջով: Գետափը ստանում է անորոշ կերպարանք, թողնում է կանաչ ժապաւէնի տպաւորութիւն և անդադար յետ է վազում և ոչ մի հաճոյք չի պատճառում երկար դիտողին իւր տեսքով: Եւ յողնում եմ այդ անորոշութիւնը դիտելուց և հայեացքս զարձնում եմ շողենաւի մէջ՝ իմ ուղեկիցներին:—Նրանք արդէն տեղաւորուել են նստարանների վրայ. մի մասը մտել է կայուստանները, բաժանուել են խմբերի և զրոյցի են բռնուել: Նաւով երկար ճանապարհ գնալիս շատ հեշտութեամբ ծանօթութիւն կարելի է կապել: Խօսակցութեան պահանջը և հարկանի միճակով հետաքրքրուելը մի անդիմադրելի ցանկութիւն է, որ ունին բոլոր ասողջ մարդիկ. միայն որոշ տիպի խտտակեաց ճգնաւորներն են, որոնք ուխտել են լուռ ու մունջ անցկացնել իրենց կեանքը և ոչ ոքի ոչ մի խօսք լսելի ձայնով չսանել: Մեր նաւում չկան այդպիսի լռակեացներ: Ահա մէկը մօտենում է ինձ, կեղտոտ շորերով, տանջուած գէմքով ու շատ հին գլխարկով. վայելչութեամբ բարեւում է և տեղեկանալով, որ ես էլ եմ գնում Վալաամ, սկսում է պատմել: Պատմում է, թէ ինչպէս ինքը ուխտի է գնացել այդ մենաստանը, ֆնացել է այնտեղ շաբաթներով, օրինակ է վերցրել վանականների ժուժկայ, առաքինի կենցաղից, մի առ ժամանակ օղին և հարբելը վերացել է. կազդուրուել է հոգով, ամբացրել է իւր կամքը, բայց այդ երկար չէ տևել. այժմ նա վերստին ստիպուած է Վալաամ այցելել՝ հոգեպէս հանգստանալու, սրբերի մասունքներին երկրպագելու և վանականների հայրական օրհնութիւնը և բժշկութիւնը առնելու: Շատերն են գնում Վալաամ այս նպատակով: Կօնեւցում և Վալաամում օղի և այլ ոգեկից խմիչքներ ու ծխախոտը խստիւ արգելվում են. եթէ մէկի մօտ օղի տեսնեն և կամ նկատեն ծխելիս—խսկոյն դուրս են անում կղզուց և տուգանք վերցնում:

—Ինձ նման բնաւորութեամբ թոյլ մարդկանց համար այդ խտութիւնները օգտակար են. և ես շուտ-շուտ Վալաամ եմ գալիս՝ ինձ մաքրելու և բժշկելու:—ասաց իմ խօսակիցը:

Նա պատմեց ինձ իւր ամբողջ կեանքը յիշեց բոլոր մանրամասնութիւնները՝ խրախուսուած իմ ուշադրութեամբ և հարցերով. —մանր խանութպան է. հօրից ստացել է մեծ ժառանգութիւն. վատնել է. ամուսնացել է մի անգամ, կինը թողել է նրան, տեսնելով որ հարբում է. այժմ քրոջ օրդիներն են խանութը կառավարում, իսկ ինքը մենաստաններն է ման գալիս այն յուսով, թէ կը կարողանայ ազատուել ախտից: Խօսում էր այնպիսի մի տոնով, որ կարծես ինձանից էր սպասում իւր ցաւերի բուժումը: Մենք

էլի խօսեցիր: Ես հետաքրքրուիմ էի այս մարդու վիճակով. նա մի անհատ է, եղակի իր դոյութեամբ, այլ նա մի ամբողջ դասակարգի ներկայացուցիչ էր իմ աչքում—կիսակիրթ, թող ընտւորութեամբ չահագործման ենթարկուող, մոլութեանց ընդունակ: Մայրաքաղաքի մանր փաճառականութեան մի տիպիկ պատկերացնողն է, որ չատ ընդհանուր դժեր ունի բանւորութեան և գիւղացիութեան հետ. անհաստատ և անկայուն բարոյական դաստիարակութեան չնորհիւ սա հեշտութեամբ զոհ է գնացել հրապուրանքներով ի կեանքին. միակ միտքարութիւնը, որ ամբողջապէս պատում է սրանց՝ կրօնական զգացումն է. նրանք վերջիչում են հին մտապատկերները և իրենց խիղճը հանգստացնելու համար ուխտագնացութիւն են կազմակերպում, մենաստաններն են այցելում:

Մեր ուշադրութիւնը դրաւում է մի վանական՝ երկար մազերով և մօրուքով, սեպցած դէմքով, մէջքին մի մեծ պարկ կապած և կողքին մի պայուսակ կախած. գլուխը բաց և ոտները բորիկ. կրօնքին՝ «Միքայէլ Հրեշտակապետի» ընկերութեան նշանակը կըսցրած: Այս վանականը որսաց մեր հայեացքը և մօտենալով մեզ հարցրեց թէ ժամը քանիսն է և ապա սկսեց մեզ հետ խօսել. շատերը կան նրա պէս և բոլորը ուխտել են բաց գլխով և բորիկ ոտներով ոռոտական բոլոր մենաստանները այցելել. ինչու, անշուշտ կրօնական զգացումն է այս բոկոտն և գլխարաց մարդկանց մղում դէպի վանքերը, ջերմ հաւատը և ցանկութիւնը՝ փառարանել Արարչին նրա ստեղծագործութեան տարրեր անկիւններում, նրան երկրպագել մի շարք սրբերի և մարտիրոսների աճիւնների մօտ: Բայց այս մարդիկ բացի յիշուած հակումներից ունին և այլ հակումներ՝ ասլրելու, դիւրին ասլրելու, քիչ աշխատելու, լաւ վայելելու, նորութիւններ տեսնելու, միակերպ կենցաղից դուրս գալու, աշխատանքի տեսնելու և զգալու: Այսպիսի մի մեծ խումբ մարդիկ կան, որոնց համար хождение по монастырямъ (վանքեր այցելելը) դառն է մի տեսակ գործ, որով կարելի է գոյութիւն պահել, հարուստ են ոռոտական վանքերը և հիւրասէր, եկած ուխտաւորներին օթեան և սնունդ են տալիս, երբեմն էլ դրամ: Մեր խօսակիցը յայտնեց, որ նա իւրաքանչիւր մենաստանում մնում է երկու շաբաթ, խոստովանում է, ճաշակում, այդ նպատակների համար մեծ խնամքով պահում են վանքերում, իսկ եթէ երկու շաբաթ անցաւ՝ աշխատելու են ուղարկում վանքապատկան կալուածքներում և վարձատրում են աշխատանքի համար: Հնտանիքից և վաթանից զուրկ այս մարդիկ, որոնք չեն ճաշակել հայրենիքի քաղցրութիւնը և վազվզում են այնտեղ, ուր հեշտութեամբ և առանց



գլուխ ցաւեցնելու հաց են տալիս—մենաստաններն են իրենց հայ-  
ընեիք դարձրել: Լայնածաւալ և բազմաշերտ Ռուսաստանում դար-  
մանալի և դիսօնանս չը պէտք է երևան այս մարդիկ:

## Գ.

Մօտենում ենք Շլիսսելբուրգին:

Սա մի գաւառական քաղաք է, գտնուում է Լադօփեան լճի  
ափին, այնտեղ, որտեղից դուրս է գալիս Նեանո երեք ժամուայ մէջ  
մենք անցնում ենք ամբողջ Նեան, այդքան կարճ է նա, ընդամենը  
60 վերստ: Ժամը 2-ին մենք անցնում ենք Շլիսսելբուրգը, առանց  
քաղաք մտնելու, միայն քիչ կանդ ենք առնում՝ նաւն է մտնում  
մաքսատան մի պաշտօնեայ և թեթիւ խուզարկութիւնից յետոյ իւր  
մակոյկով վերադառնում է քաղաք և մեզ առաջ գնալու իրաւունք  
տալիս—Այստեղից սկսվում է Ֆինլանդիան, որ շատ բանով նման  
չէ Ռուսաստանին. միայն ընդունում է Ռուսաց կայսրի գերիշխա-  
նութիւնը, անուանելով Նրան Մեծ իշխան Ֆինլանդիայի, ներքին  
գործերում Ֆինլանդիան բոլորովին անկախ է, ունի իւր սեփական  
դրամը, օրէնքները, դատարանը: Այդ պատճառով իւրաքանչիւր  
նաւ, որ Ֆինլանդիա է մտնում և կամ երկաթուղու իւրաքանչիւր  
գնացք, որ Պետերբուրգից Վիբորգ է մեկնում և կամ հակառակը—  
Ֆինլանդիայից դէպի Ռուսաստան է գալիս՝ սահմանադրին, Շլիս-  
սելբուրգում ենթարկվում է խուզարկութեան, եթէ գտնեն ապ-  
րանքներ՝ կը դրանեն և կամ մաքս կը վերցնեն, ճիշտ այնպէս,  
ինչպէս Տաճկաստանից Ռուսաստան անցնելիս և կամ հակառակը:

Մեր չոզենաւը մտնում է Լադօփեան լիճը:

Շլիսսելբուրգը մտնում է մեր ետեւում, բայց ես և Հոգենեար-  
դարանական ճեմարանի ուսանող ընկերներս երկար նայում ենք  
այս աննշան քաղաքին, որ յայտնի է միայն իւր բերդով, այդ բերդը  
գտնուում է քաղաքին մօտիկ, լճի մէջ Орѣхово փոքր կղզու վրայ,  
որ ամբողջապէս պատած է բարձր պարիսպով, Այս բերդը կորցրել է  
այժմ իւր ռազմական նշանակութիւնը, բանտի է փոխուել. կան-  
գուն են սպիտականերկ հաստ պարիսպները, որոնց ետեւում երևում  
են կամրաներկ թիթեղէ կտուրներ և մի բարձր աշտարակ. գի-  
շերները այնտեղ լապտեր են դնում, որպէս փարոս: Շլիսսելբուրգը  
քաղաքական յանցաւորներին պատժարանն է:

## Դ.

Մտայլ է Կոնսեյց և Վալաամ մենաստանների աշխարհազրական զիրքը. 1,070 վերստ շրջագիծ ունեցող լիճն է այս մենաստանների շրջապատողը, պաղ քամիներն են մշտական հիւրեր, որոնք իրենց ներկայութեամբ շարաթններով լիճն են ալեկոծում և նաւագնացութիւնը անհնար դարձնում:

Լադոժեան լիճը, ինչպէս ամեն փակ ջրամբար, շրջանաձև հոսանք ունի և զիւրութեամբ ենթարկւում է մթնոլորտի ազդեցութեան: Եւրոպայի ամենամեծ լիճն է սա, բայց և ամենալուսնադաւորը: Յաճախակի փոթորիկների երկիւղից ապրանքատար նաւերը սակաւ են լողում այս լճի վրայ: Ապահով հաղորդակցութեան համար կառուցուած են ջրանցքներ, որոնք զուգընթաց ձգուում են լճի հարաւային եզրին, սկսուում են Նեայից և շարունակուում են մինչև Վոլխով, այդպիսով Վոլգան միացնում Նեայի հետ, մի քանի տեղ այս ջրանցքները կրկնակի են և ընդհանուր առմամբ մօտ 200 վերստ երկարութիւն ունենւ. Այս ջրանցքները նուազեցրին ապրանքատար նաւերի երթևեկութիւնը լճում. Ամառուայ չորս-հինգ ամիսների ընթացքում, երբ լիճը ազատ է սառույցից, Պետերբուրգ, Վալաամի, Կեկսհոլմի և Սերգոբուրի միջև միշտ երթևեկւում են մարզատար չողենաւեր, որոնք օժտուած են նորագոյն բոլոր յարմարութիւններով և պաշտպանուած են հնարաւոր վտանգներից: Մեր չողենաւը, որ Վալաամ մենաստանի սեփականութիւնն է, ունի անթել հեռագրի յարմարութիւն և ուրիշ նորաձեւութիւններ:

Այսօր լիճը համեմատաբար հանգիստ է. կան ալիքներ, բայց դրանք ոչինչ են մեր ծանր չողենաւի համար: Լճի երեսին, տեղ-տեղ երևում են շարժական փարոսներ, որոնք ուղղութիւն են տալիս նաւերին. կան և կայուն փարոսներ,—բարձր աշտարակներ, կանգնեցուած լճի միջից ցրուած ժայռերի կամ փոքր կղզիների վրայ: այս մեծ փարոսների մէջ ապրում են հինգ-տասը ֆին պահապաններ, որոնք և պէտք եղած դէպքում օգնութեան են հասնում նաւերին, նրանք իրենց մօտ ունեն անհրաժեշտ պիտուքներ, նաւակներ պարաններ և այլն, որոնք շարուած են սպիտակ բրդաձև շինութեան մէջ, հեռուից այդ շինութիւնը ձեան մեծ բլուրի է նմանուում:



Մեր չոգենաւը անդադար հեռանում է ցամաքից և խորը մտնում լճի մէջ. ցամաքը կորչում է մեր հորիզոնից, համաօփիւս ջուրն է շրջապատում մեզ. Աչքը ոչինչ չէ տեսնում բացի ջրի հարթ մակերևոյթից . . . ամեն անգամ, երբ ես ճանապարհորդում եմ ծովով և հարաշարժ ջուրն եմ տեսնում իմ չորջու, ինձ պատում է մի անբայաթորելի զգացում սարսուռի հետ միասին. ինձ թուում է, թէ համատարած այս ջուրը նենդ դաւադրութեամբ զրկախառնուել է երկնքի հետ. և այս երկուսը ներկայացնում են ինձ որպէս մի հսկայական վիշապ, լայն բացած բերանով, անհամար ատամներով և մշտաշարժ լեզուներով . . . Երբ երկար նայում էի ծովի ալիքներին ու լսում նրանց աղմուկը—ծովը կարծես չունէ էր անում և անթիւ չթողնէր իմ ոչնչութիւնը ծաղրում, օտարափելի է այս ծաղրը . . . Ես անկարող եմ ծովի հեգնանքին օրատախանել, աւելի շատ եմ ընկճոռում եմ ճնշոռում. պարզ, անդուրեկան քամի է սկսում և ես իջնում եմ ներքե՛ւ՝ կայուստայում երեսակայութիւններս հանգըստացնելու, վախ ազդող մտքերս մոռանալու—ժամը 5-նէ. մի վա՛նականի խնդրում եմք մեզ թէյ տալ. (չոգենաւի բուֆէտը վանականների ձեռքն է), և միասին ճաշում ենք, ապա քիչ հանգստանում ենք. ինձ զարթնեցնում են ճանապարհորդների խմբական երգեցողութիւնը, մօտեցել է ինք կոնկեցին, գոհաբանական աղօթք էին կարդում և կրօնական երգեր երգում:

## Ե.

Կոնկեց մենք հասանք երեկոյեան ժամը 8-ին. լոյս է. ասպիտակ դիշերներէ՛ւ շրջանն է. չոգենաւը կանգնում է կզզու մի խոռոչի մէջ. դուրս ենք գալիս նաւահանգիստ. մեզ դիմաւորում են Կոնկեց մենաստանի ներկայացուցիչները և առաջնորդում են գէպի վանական հիւրանոցը. չտապում ենք այնտեղ և երկու սենեակ ենք վերցնում—մէկում տեղաւորուում ենք չորս ուսանողներս, միւսում երեք ուսանողները. Առաջին տպաւորութիւնը շատ լաւ էր. հիւրատանը կատարեալ մաքրութիւն էր, երկյարկանի մի գեղեցիկ շէնք. դռների մօտ կանգնած էին հերթապահ վանականները հայր հիւրընկալի հետ. ինչպէս առաջին յարկում, նոյնպէս և երկրորդ յարկում ընդարձակ կորրիդորի ուղղութեամբ ընկած են սենեակները, իւրաքանչիւրի դռան կայքած է տախտակ և վրան գրած է սենեակի համարը. սենեակները տաք են, գմբեթաձև առաստաղով, մեծ լուսամուտներով. սլատերին գուգահեռական շարուած են չորս մահճակալներ, մաքուր և նոր հարթած սաւաններով, հաստ վերմակներով և երկու-երկու փափուկ բարձով. կայ մի սեղան, մի քանի աթոռներ, մի պահարան. Սպիտակ պատերին ամրացրուած են

կրօնական պատկերներ, որոնք այնքան տարածուած են և շատ է ժան են Ռուսաստանում:

Մենք մի փոքր հանգստանում ենք, դիտելով այս պատկերները. ապա դուրս ենք գալիս կղզին չրջագայելու: Մեզ ընկերանում են և ռուսանոցուհիները, հիւրատան սպասաւորը խոստանում է սամովարը պատրաստել մեր վերադարձին: Վանականները չեն երևում, մտել են իրենց խցերը, գիշերն է սկսուում, ոչ արեւ կայ երկնակամարում և ոչ լուսնեակ, բայց «սպիտակ» է գիշերը: Հիւրատան առաջը մի պարտէզ կայ՝ ծառուղիներով և նստարաններով, Հիւրատանը սպասաւորող մի վանական սիրով յանձն է առնում մեզ կղզու նշանաւոր անկիւնները ցոյց տալ: Նախ մանում ենք մենաստանի բանջարանոցները, ուր հասնում են զանազան տեսակի կանաչներ, և մտնում ենք անտառ: Բարակ և երկար են այստեղի ծառերը, որոնք ապացոյց են սեահողի աննշան չերտի և զրա տակը հանգստացող զրանիտի զանգուածների, ծառի արմատները խորը չեն կարող դնալ և քիչ անունդ են ստանում, նոսր է անտառը, մենք բարձրանում ենք մի թուփի վրայ, որի զագաթին երևում է մեկուսացած մի չիրիմ, մօտենում ենք ու կարդում. «Յիշիր ինձ, Տէր, երբ այցելես Բո եկեղեցին», իսկ տակը—«Իշխան Նիկ, Իվ, Մանուելով, ծնուել է 1780, վախճանուել է 1856 թ. մայիսի 3-ին», Ո՞վ է այս իշխանը և ինչու է թաղուած այս կղզում, մեր առաջնորդ վանականը չկարողացաւ պատասխանել և խորհուրդ տուեց առաւօտեան վանահօրը հարցնել և արխիւում իմանալ: Այս հեռաւոր երկրում մի աղգակցի չիրիմ յայտնադործելու մտքով միւս առաւօտ ես վանահօր մօտ գնացի, մտքումս Մանուէլովը՝ Մանուէլեան դաձնելով: Բայց վանահայրը, որ անկարող էր արխիւր բանալ, միայն այն ասաց, ինչ որ ինքը լսել էր ձեր վանականից՝ «այդ իշխանը մենաստանի րարերարն է եղել և դանկացել է կղզում, թաղուել: Իմ կամկածները մնացին էլի կասկածներ, և ես չիմացայ այդ իշխանի ով լինելը: Ինչու էր կարծել, որ տարաբախտ մի հայ իշխան, հայրենիքի դժնդակ պայմաններից վանուած այս կղզին իրեն հայրենիք է դարձրել և հանգստանում է»:

Վանականը մեզ ցոյց է տալիս մի մատուռ, երևում են վառուած մոմեր, մօտենում ենք, մեծ ապառաժի մի կտոր, որի վրայ փայտեայ մատուռ է կանգնեցրած, մտնում ենք մատուռ, մեր առաջնորդը պատմում է, որ այս մատուռը ունի առանձին նշանակութիւն և կօնկեցի մենաստանի ամենամեծ սրբութիւնն է— ապառաժը հնում եղել է կռապաշտ կօրեխների (Ֆինլանդացիների մի ցեղը) դոհի սեղանը, տարին մէկ անգամ չրջակայ աղգարնակութիւնը մի ձի է բերկիւս եղել, ձիուն դոհում էին այս ապառաժի վրայ, որպէսզի շար ուղիները չը վնասեն ժողովրդին, մօրթօտուած



ձիերի գլուխները ամրացնում էին ապառաժին, դրա համար էլ այս ապառաժը կոչւում է «КОНЬ-КАМЕНЬ» «ձի-քար», իսկ ամբողջ կղզին ու մենաստանը՝ Կօնենց<sup>1)</sup>։ Երբ Արսէնյն ճգնաւորը հաստատուել է այս կղզում, (16-րդ դարում) շար ոգիները դեռ ապրում էին այդ ժայռի մէջ, պատմում են, որ ճգնաւորը աղօթել է ու սրբազան ջրով թրջել ապառաժը. այդ ժամանակ նրա ծակերից դուրս են գալիս շար ոգիները և սև ագռաւների կերպարանքով թռնում են դէպի մօտակայ Ֆինլանդական ափը, որտեղ այժմս Կեկսհօլմ քաղաքն է։ Այդ գէպքի առթիւ ապառաժի գագաթին չիմուած է այս փայտեայ մատուռը։

Այդ մատուռից քիչ հեռու գտնուում է «սուրբ աղբիւրը» (СВЯТОЙ КОЛОДЕЦЬ)։ Սա մի փոս է, մէջը ջուր կայ. ջրի մակերեսի վրայ փոռւած է երկաթէ թելերի մի ցանց, երևի նրա համար, որպէսզի քարեր և այլ առարկաներ չընկնեն ջրի մէջ, այս ջուրը «հրաշափառ»—«հրաշագործ» է կոչւում. երբ ես տեսայ այս աղբիւրը և լսեցի, թէ ինչպիսի հաւատալիքներ են կապուած այս աղբիւրի հետ, որ բժշկում է հիւանդներին և այլն, իսկոյն յիշեցի վրացիների Զեդազէնի վանքը, որ գտնուում է Թիֆլիսին մօտ, Մցխէթի դէմը, սարի ծայրին, անտառի մէջ. այնտեղ եկեղեցու մէջ, քարերով շրջապատուած խոռոչում ջուր կայ, որ չերեփներով խմում են հաւատացեալները և այցելուները. աղբիւրի վերեւ կայցրուած է մի տախտակ և գրած է «ЧУДОДѢЙСТВУЮЩІЙ ИСТОЧНИКЪ» հրաշագործ աղբիւր։

Ապա մենք երկար դրօսնում ենք կղզու անտառի մէջ, մրցում ենք իրար հետ արագ վազելում, ուժգնօրէն աշխատեցնում ենք թրքերս, զուրս ենք վանում նրանց մէջ մնացած մայրաքաղաքի օղը և անտառի բուրմուռքով ենք մի առ ժամանակ զմայլում Դուրս ենք գալիս ափս Պարզ, զուլալ ջուր. սրա յօտակութիւնը և համը հային յիշեցնում է Դեղարքունեաց ծովը՝ Սեանայ լիճը, Զրի կղզին փոռւած է գրանիտի աւազ. բաց վարդազոյն, կարմիր և տարբեր արագոցում ունեցող բերեղներով գրանիտի այս ալիւրը մեզ շատ է հետաքրքրում. այնչափ մաքուր է այս աւազը և այնքան գեղեցիկ, որ ամեն մէկս մեր թաշկինակները լցնում ենք նրանով և ապա վերադառնում հիւրանոց՝ մեր սենեակը։—Սամովարը արդէն պատրաստ էր։

Հետեւալ առաւօտը մենք մտնում ենք եկեղեցի, չրջում ենք անտառի մէջ ցրուած սկիտները. այստեղ երկու տեսակի եկեղեցի

1) Մի ուրիշ վարիանտ կայ «Կօնենց» բառի մեկնութեան վերաբերող կղզում գտնուող ապառաժը ծիու զլխի ձեւ ունի. այդ պատճառով էլ ժայռին ձի-քար են ասում, որից եւ ստացուել է կղզու անունը։ Գ. Տ. Ռ.

կայ, մէկը՝ ուսական սովորական եկեղեցին է, երբեմն երկյարկանի, ներքին յարկի եկեղեցին ծառայում է ձմեռը աղօթելու համար, այստեղ աւելի տաք է, իսկ վերին յարկի եկեղեցին, որ գտնուում է ձմեռայինք միայն աւելի լուսաւոր է ու բարձր, ծառայում է ամառները աղօթելու. այս եկեղեցիներում ուխտաւորները կարող են աղօթել առանց թոյլտուութեան: Բայց երկրորդ տեսակի եկեղեցիները՝ որոնք սկիտներ են կոչուում—միայն որոշ օրեր են բաց ուխտաւորների համար. այս սկիտներում առանձնացել են սխիմոնախները, ձերացած և կամ մենակեցութեան սէր ունեցող երիտասարդ վանականներ, որոնք ուրիշ պայմաններում գուցէ ճգնաւորներ լինէին, բայց կօնեկեցում և Վալաամում նրանք միայն սխիմոնախներ են, «մեղմ-ճգնաւորներ», եթէ կարելի է այսպէս անուանել նրանց. այդ մեղմ-ճգնաւորները օգտուում են մենաստանի տնտեսութիւնից. պահում են իրենց հաւեր և այլ թռչուններ. միայն մարդկանց երես չեն ուղում տեսնել, մանաւանդ խորշում են կանանցից. միայն տարուայ մէջ որոշեալ օրերին նրանք թոյլ են տալիս ուխտաւորներին և կանանց ներս մտնել իրենց սկիտը, օրի պարիսպի դռները ուրիշ օրեր միշտ փակ են:

Կօնեկցի ամենամեծ սկիթն է «СКНТЪ ВСѢХЪ СВЯТЫХЪ» (սկիթ բոլոր սրբոց), որ ունի մօտ 40 սխիմոնախներ, Լիմբոզլ Կօնեկց մենաստանում կան 280 վանականներ, դեռ չը հաշուած մօտթերը (ПОСЛУШНИЕ), որոնք սպասաւորում են մենաստանի շինութիւնների մէջ. հայերիս համար այս մենաստանը շատ մեծ կը թուայ, բայց Թուրքաստանի միւս մենաստանների հետ համեմատած Կօնեկցը սակաւամարդ վանքերից մէկն է. այլ բանէ Վալաամը, որին կը դառնանք մի փոքր յետոյ:

Կօնեկց մենաստանի տնտեսութիւնը ամբողջապէս գտնուում է իրենց՝ վանականների ձեռքը. ալիւրը մեծ մասամբ գրսից են բերել տալիս, իրենց պատկանող կղզիներից ստացածը չէ բաւականացնում. վանականները առանձին խնամբով մշակում են բանջարանոցները, պարտէզները, որոնց արգասիքներն և սպառում են. այս մենաստանում աչքի է ընկնում և կաթնատնտեսական ֆերման, ուր կան 27 կիթու կովեր, ունեն սերզատ—(սեպարատոր)—բայց չեն օգտուում. գերադասում են հին ձեր՝ փոխլը. Բացի կովերից կան և 12 ձի և 6 եղներ. այս անասուններով վանականները մշակում են իրենց գետիները:

## Գ. Տէր Ռուբինեանց

(Նարունակելի)

1914, փետրուար.